

ATT UNDERVISA UNIVERSELL KUNSKAP: JOHN HENRY NEWMANS IDÉ OM UNIVERSITETET

Den engelske kardinalen **John Henry Newman** skrev en inflytelserik bok om universitets idé. Även om vissa av hans föreställningar och värderingar numera framstår som förlegade kan de inspirera till en kritik av dagens nyttoorienterade utbildningsideal.

Text: Anders Burman

När man talar om universitets idé är det svårt att komma förbi John Henry Newman. Hans *The Idea of a University* från mitten av 1800-talet har utnämnts till "den mest inflytelserika boken om universitetets mening på engelska språket".¹ Det har också sagts att det var den som skapade den grundläggande vokabulären och riktlinjerna för vad *liberal education* är och skulle kunna vara.² Senare diskussioner kring den här anglosaxiska bildningstraditionen och utbildningsmodellen har till stora delar rört sig inom de ramar som Newman ritade upp. Mot den bakgrunden finns det anledning att dröja något vid *The Idea of a University*.

Innan vi tar oss an frågorna om vad Newman betraktade som universitetets övergripande idé och hur han menade att den högre utbildningen bör vara utformad, kan det konstateras att det faktum att det var han som var upphovsmannen till *The Idea of a University* säkert bidragit till att boken blivit så ryktbar. Newman framstår som en av det victorianska Englands emblematiske och mest säregna religiösa tänkare. Efter att varit en kontroversiell förgrundsgestalt inom den så kallade Oxfordrörelsen konverterade han vid mitten av 1840-talet till den romersk-katolska kyrkan för att 1879 utnämnas till kardinal. Om sitt religiösa sökande som ledde fram till omvändelsen skriver han i självbiografin *Apologia pro vita sua* från 1864. Men han skrev också mycket annat: lärda religiösa avhandlingar, traktater, predikningar, diverse ströskrifter, pamfletter, brev, essäer, tidskriftsartiklar och skönlitteratur, däribland vad som kallats den första engelska universitetsromanen, *Loss and Gain*.³

Inom påvekyrkan var det långt ifrån alla som uppskattade honom, vilket inte hindrar att hans teologiska inflytande var stort redan under hans livstid. Även efter hans bortgång

1890 har hans stränga teorier om Gud, det religiösa livet och olika teologiska dogmer haft en massiv inomkyrklig verkningshistoria, i synnerhet från och med Andra Vatikankonciliet 1962–1965 som innebar den newmanska teologins stora genomslag. Av påven **Benedictus XVI** saligförklarades han 2010 och idag räknas Newman allmänt som en av 1800-talets centrala katolska tänkare.

Vad ett universitet inte borde vara

Newman inledde sin akademiska bana som student och lärare vid universitetet i Oxford, och den version av *liberal education* som han argumenterade för i *The Idea of a University* hade i hög grad detta traditionstygda lärosäte som sin förebild. Långt in på 1800-talet präglades den högre akademiska utbildningen i Storbritannien av dess närhet till den anglikanska statskyrkan. Universitetslärarna var i regel präster och det är signifikativt att de nyanlända studenterna i Oxford var tvungna att svära sin trohet till kyrkan medan det i Cambridge inte var möjligt att ta examen utan att göra detsamma.⁴ Denna religiösa inramning finns helt klart med i bakgrunden till *The Idea of a University*.

Till viss del kom Newman också fram till sin konception av det ideala universitetet genom sina tankar om vad ett lärosäte inte borde vara. Bara för att en institution kallas "universitet" behöver den inte svara upp mot universitetets idé. Så var enligt Newman fallet med University of London som inrättades 1825 som Englands första ickekonfessionella, sekulära lärosäte. I jämförelse med de klassiska universiteten utmärktes det av ett bejakande av det moderna samhället, en betydligt bredare social rekrytering, förhållandevis låga studieavgifter och en relativt stor frihet för studenterna att lägga upp sina egna studier. Det är inte en tillfällighet att flera framstående liberaler fanns bland Londonuniversitetets grundare. Över hela lärosätet svävade **Jeremy Bentham**s utilitaristiska anda.

¹ Sheldon Rothblatt, *The Modern University and Its Discontents. The Fate of Newman's Legacies in Britain and America* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006), s. 7.

² D. G. Mulcahy, *The Educated Person. Toward a New Paradigm for Liberal Education* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2008), s. 61. Se även Thomas Karlsruhn, "Newman och *liberal education*", i *Originalitetens former. Essäer om bildning och universitet* (Göteborg: Daidalos, 2012), s. 111-126. Rörande *liberal education* som bildningstradition och utbildningsmodell, se Anders Burman & Patrik Mehrens (red.); *Det goda lärandet. En antologi om liberal arts education* (Lund: Studentlitteratur, 2011) och Anders Burman, *Pedagogikens idéhistoria. Uppfostringsidéer och bildningsideal under 2500 år* (Lund: Studentlitteratur, 2014), s. 119-124, 223-232.

³ Rothblatt, *The Modern University and Its Discontents*, s. 69, 105.

⁴ Alan Ryan, *Liberal Anxieties and Liberal Education* (New York: Hill and Wang, 1998), s. 64f.

Newmans främsta invändning mot University of London gällde dess karaktär av basar, en plats som saknade all form av helighet och upphöjdhed, där kunskapen betraktades som vilka varor som helst och där studenterna hade möjlighet att gå vilka kurser och utbildningar de ville.⁵ Alltsedan dess har ord som *supermarket* och *smorgasboard* varit frekvent förekommande i anglosaxisk konservativ kritik mot lärosäten som strävar efter stor studentfrihet i avseende på till exempel kursutbud och som på olika sätt försöker svara upp mot det moderna samhällets specifika behov och allmänna orientering mot nytta och användbarhet.⁶ Enligt Newman bör ett universitet inte ha några som helst ambitioner på att fungera som en sorts miniatyrmodell av samhället i stort. Ett akademiskt lärosäte är snarare en intellektuell och moralisk motpol till de utilitaristiska och relativistiska tendenserna i samtiden.

Den övergripande idén

Newman konverterade till katolicismen 1845 och prästvigdes två år senare. I en retrospektiv återblick skriver han: "När jag blev katolik var en av mina första frågor: 'Varför har våra katoliker inget universitet?'" Så lägger han till: "Irlands huvudstad var uppenbarligen den rätta platsen för en sådan institution."⁷ Den uppfattningen delades av både påven **Pius IX** och den romersk-katolske ärkebiskopen på Irland, **Paul Cullen**. Tillsammans med Newman var Cullen drivande i skapandet av University of Dublin som startade sin verksamhet 1854 med Newman som första rektor.

Redan i inledningen till *The Idea of a University*, som Newman till stora delar först höll som föreläsningar vid det nystartade katolska lärosätet på 1850-talet innan den publicerades i bokform 1873, slås det fast att universitetet enligt sin idé är en plats för att undervisa universell kunskap.⁸ Att det skulle finnas en sådan specifik idé för universitetet är en starkt normativ föreställning. Oavsett om idén tolkas platoniskt (som något evigt, översinnligt och oföränderligt sant), aristoteliskt (som en potentiell inneboende form som strävar mot sitt eget aktualiserande) eller kantianskt (som en regulativ idé som står för något eftertraktansvärt även om det är omöjligt att alltid leva upp till det) finns det med ett sådant perspektiv bara ett korrekt sätt för universitetet att vara på, ett perfekt ideal mot vilket alla lärosäten bör sträva. Newman har anspråk på att veta sanningen om vad ett universitet egentligen är och i *The Idea of a University* delar han med sig av sina insikter och kunskaper.

Med sitt teologiska grundperspektiv och sin starka förvisning om att Gud har skapat allt som är gott i världen konstaterar Newman att all kunskap som finns utgör en universell enhet. Denna kunskap som universitetet har till uppgift att på ett så allsidigt sätt som möjligt lära ut till studenterna utmärks enligt Newman av att vara både fri och filosofisk. Att

den är fri innebär att den har ett egenvärde eller, som aristotelikern Newman formulerar det, att den är sitt eget ändamål och sin egen belöning. Den är god i sig själv och behöver inte motiveras av något annat.

Av detta kan man sluta sig till att "liberal" i *liberal education* för Newman först och främst står för något som är fritt, komplett och självtillräckligt. Därigenom skiljer sig den fria utbildningen från yrkesutbildningar av olika slag, som Newman framställer som instrumentella, mekaniska och inriktade på kortsiktig nytta. Förutom att vara fri karakteriseras den sanna kunskapen – universitetens och den fria utbildningens kunskap – av att vara filosofisk, vilket här betyder

Studenterna ska inte bara lära sig teoretiska kunskaper, utan den stora utmaningen ligger i att de ska förändras som människor och bli vad Newman kallar gentlemän.

att den genomsyras av förnuft och utgår från idéer. Med ett i grunden aristoteliskt uttryck talar Newman här om de första principerna. Det är sådana grundprinciper inom respektive ämnesområde som den akademiska utbildningen ska rikta in sig på. Vad det ytterst handlar om är att undersöka och teoretiskt kontempera tingen som de egentligen är.

Karaktärsfostran och intellektuell excellens

Även om universitetet är en plats för undervisning i den universella kunskapen menar Newman att målet med *liberal education* inte blott och bart är kunskap. Studenterna ska inte bara lära sig teoretiska kunskaper, utan den stora utmaningen ligger i att de ska förändras som människor och bli vad Newman kallar gentlemän. För att detta övergripande mål med utbildningen ska kunna uppfyllas krävs en genomgripande karaktärsdaning.

Enligt Newmans karakteriseras en gentleman först och främst av att han "aldrig tillfogar smärta".⁹ Han får alla i sin omgivning att må bra, är trevlig mot den blyge, barmhärtig mot det absurda och överhuvudtaget tålmodig och överseende. Han har inget öra för skvaller och talar inte om sig själv förutom när han uppmanas till det. Dessutom har han breda kunskaper och är välorienterad om allt som är värt att veta något om.

I samband med gentlemannen talar Newman mycket om dygd, *virtue*. Det är ett ord som idag kan framstå som ålderdomligt, men för en aristotelikern som Newman var det helt självklart. Det grekiska ordet för dygd, *arete*, har att göra med en upptränad förmåga att göra något på ett bra och dugligt sätt. Det gäller att öva upp sin karaktär så att man förmår

⁵ John Henry Newman, "The Tamworth Reading Room", i Elisabeth Jay (red.), *The Evangelical and Oxford Movements* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1983).

⁶ Rothblatt, *The Modern University and Its Discontents*, s. 41f.

⁷ John Henry Newman, "Discipline of Mind", i *The Idea of a University. Defined and Illustrated. In Nine Discourses Delivered to the Catholics of Dublin in Occasional Lectures and Essays Addressed to the Members of the Catholic University*, red. Martin J. Svaglic (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2007), s. 363.

⁸ Newman, *The Idea of a University*, s. xxxvii; se även s. 14.

⁹ Newman, *The Idea of a University*, s. 159. Se även John Henry Newman, *Historical Sketches, vol. III. Rise and Progress of Universities. Northmen and Normans in England and Ireland. Medieval Oxford. Convocation of Canterbury* (London: Longmans, Green, and Co., 1909), s. 10.

välja den gyllene medelvägen mellan olika ytterligheter och handla på ett praktiskt klokt sätt. Då kan man leva ett gott liv i enlighet med dygden. I **Aristoteles** efterföljd är det i allt väsentligt en dygdeetik som Newman presenterar, låt vara att den hos honom är draperad i en victoriansk gentlemannautstyrsel. Överhuvudtaget kan man slå fast att Aristoteles, som författaren till *The Idea of a University* utnämner till "den store Mästaren" och "naturens och sanningens orakel", i högre grad än någon annan tänkare präglar inte bara Newmans etik utan också hans syn på den fria utbildningen.¹⁰

Även i förståelsen av intellektets kultivering följer Newman i grund och botten en aristotelisk modell: kultiveringen handlar om något underliggande som ges en bestämd form. Det är en sådan aktiv formeringsprocess som i bästa fall leder till intellektuell perfektion och en klar, lugn och korrekt blick. Huvudtanken är att intellektet måste kultiveras för att man ska kunna resonera väl, uppfatta saker som de egentligen är och inte bara sträva mot sanningen utan också förmå begripa den. "Betraktad i sig själv innebär *liberal education* helt enkelt kultiveringen av intellektet som sådant", framhåller Newman: "dess mål är ingenting mer eller mindre än intellektuell excellens."¹¹

Här framträder en spänning mellan å ena sidan karaktärsodlingen och gentlemannaidealet och å andra sidan den intellektuella excellenstanken. På detta skulle Newman själv sannolikt ha svarat att de båda sidorna kompletterar varandra, att den ena inte behöver utesluta den andra. Samtidigt lyfter han fram båda dessa ideal som alternativ till olika former av nyttoinriktade professionsutbildningar som alltför engelsmän och irländare under 1800-talet ansåg att universitetet först och främst borde erbjuda studenterna. Det var mot den typen av uppfattningar han vände sig med sitt insisterande på att akademisk utbildning ytterst handlar om att få studenterna att utvecklas som människor i avseende på både karaktär och intellektuell förmåga.

Newman och eftervärlden

Något Newman djupt ogillade men som snart i grunden kom att utmana hans konception av *liberal education*, med transcendens, excellens och karaktärsdaning som tre huvudingredienser, var sekulariseringen av samhället i allmänhet och utbildningsväsendet i synnerhet. Det är fascinerande att verkningshistorien för Newmans tankar om universitetets idé trots dessa tendenser till sekularisering och vetenskaplig specialisering varit så omfattande. Det är många senare universitetsideologer och akademiker som funnit stor inspiration i *The Idea of a University*, och det finns lärosäten runt om i världen som fortfarande försöker upprätthålla ideal och traditioner från Newman, till exempel Thomas Aquinas College i Santa Paula, Kalifornien, och Newmaninstitutet i Uppsala. Som detta illustrerar kan den newmanska universitetsideologin ännu idag verka inspirerande i framför allt sådana mindre institutionella sammanhang.

Däremot är det svårt att se att denna snäva universitetsideologi skulle ha någon direkt relevans för den utbildningsindustri som den svenska högskolesektorn på det stora hela har utvecklats till under det senaste halvsekle. I dagens mångkulturella, demokratiskt öppna och inkluderande högskola krävs helt andra typer av ideal, pedagogik och undervisningspraktiker än de Newman lyfte fram under 1800-talet. Hans exkluderande och teologiskt förankrade föreställningar om universitetets idé befinner sig helt enkelt väldigt långt ifrån

nuvarande akademiska normer och högskolepedagogiska praxis. Men delvis just av den anledningen påminns man vid läsningen av *The Idea of a University* om att vår tids normer och praxis faktiskt inte är naturgivna utan mycket väl skulle kunna vara annorlunda. På liknande sätt som Newman menade att universitetet skulle vara en stabil motpol mot relativism och kortsiktigt nyttotänkande i samtiden, kan hans universitetsideologi fungera som en motvikt mot mycket i dagens svenska högskoleväsende.

Det finns något ironiskt i att Newman med sina konservativa, universella anspråk angående universitetets idé – trots att dessa föreställningar för de allra flesta människor idag säkert framstår som mer eller mindre förlegade – kan inspirera till ett ifrågasättande av vår tids akademiska utbildningsideal. För även om man inte går med på allt han skriver måste man åtminstone ge Newman rätt i att högre utbildning borde vara fråga om så mycket mer än kortsiktig nytta, användbarhet och anställningsbarhet.

Referenser:

- Burman, Anders & Mehrens, Patrik (red.); *Det goda lärandet. En antologi om liberal arts education* (Lund: Studentlitteratur, 2011)
- Burman, Anders, *Pedagogikens idéhistoria. Uppfostringsidéer och bildningsideal under 2500 år* (Lund: Studentlitteratur, 2014).
- Karlsruhn, Thomas, "Newman och liberal education", i *Originalitetens former. Essäer om bildning och universitet* (Göteborg: Daidalos, 2012)
- Mulcahy, D. G., *The Educated Person. Toward a New Paradigm for Liberal Education* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2008).
- Newman, John Henry, "Discipline of Mind", i *The Idea of a University. Defined and Illustrated. In Nine Discourses Delivered to the Catholics of Dublin in Occasional Lectures and Essays Addressed to the Members of the Catholic University*, red. Martin J. Svaglic (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2007).
- Newman, John Henry, "The Tamworth Reading Room", i Elisabeth Jay (red.), *The Evangelical and Oxford Movements* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1983).
- Newman, John Henry, *Historical Sketches, vol. III. Rise and Progress of Universities. Northmen and Normans in England and Ireland. Medieval Oxford. Convocation of Canterbury* (London: Longmans, Green, and Co., 1909).
- Rothblatt, Sheldon, *The Modern University and Its Discontents. The Fate of Newman's Legacies in Britain and America* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006).
- Ryan, Alan, *Liberal Anxieties and Liberal Education* (New York: Hill and Wang, 1998).

Anders Burman är docent i idéhistoria vid Södertörns högskola.

¹⁰ Newman, *The Idea of a University*, s. 83. Jfr Karlsruhn, "Newman och liberal education", s. 123.

¹¹ Newman, *The Idea of a University*, s. 92.